

др Стилијан Пападопулос

Теологија и језик

Нећу поновити оне уводне ствари које сам изговорио јуче, али не могу да не поменем да је за мене част и благослов да се овде налазе епископи који су у исто време и богослови и писци из богословских тема. То сматрам за благослов и изражавам им благодарност. Чуо сам, драги студенти и студенткиње, присутне епископе да између себе разговарају о проблемима теологије и философије – њиховој узајамној вези, тако да бих радије слушао ја њих него, ето, слушају они мене, да би после просуђивали то што сам рекао. Али, овде сте ме научили да морам да вршим послушање.

Тема којом ћемо се вечерас позабавити, и о њој рећи неколико ствари, јесте питање језика. Питање језика – у вези са теологијом, у односу према теологији. Имамо утисак да су древни богослови Цркве правилно разумели овај однос. Али, савремена философија и савремена световна ерминевтика (херменеутика) Запада приморавају нас да поново промислимо ову проблематику. Савремена ерминевтика на Западу, како она философска тако и она богословска, помислила је да се са тим проблемом сучељавамо по први пут сада, у новије доба. Чак смо и ми, православни богослови, помислили да се први пут сусрећемо са овим проблемом односа језика и теологије.

Да питамо организатора, међутим, колико времена имам да бих говорио, јер бих могао да говорим о овоме до јутра.

(Владика Иринеј: “Колико год имате снаге”).

То владика мисли да сам ја стар човек и да нећу дуго издржати. Ја имам снаге.

Ако кренемо са философског терена, онда ћемо већ бити под утиском следеће ствари, следеће чињенице. Нису били Мур (G. E. Moore) философ, и Расел (B. Russell) они, нити пак Фуко (M. Foucault) са својом археологијом, нити Витгенштајн (L. Wittgenstein) – знамо да је Витгенштајн, на неки начин, довео до коначних резултата анализу језика и философију језика, и та анализа језика представљала је (од времена Витгенштајна па на овамо, све до

такозване метаодерне философије, постодерне философије), и била је у ствари врхунац философије на Западу.

Сусрећемо се међутим, са нечим што је веома зачуђује и импресионира већ у древној јелинској философији, код философа природе пре Платона, код Хераклита посебно. Познато вам је свакако издање Дилс–Кранца (Diels–Kranz), издање предсократоваца.

(Владика Иринеј: "Мислим да имамо и на српском предсократовце. Оче Владане јел' тако? Односно – на хрватском?")

Тамо има један фрагмент где се говори о Делфијском пророчишту и објашњава се како тамо, и наводно на који начин, говори људима Аполон. И ту философ објашњава, говорећи о делфијском пророчишту, да тај мант који говори у Делфима, да он оно што бог, наводно Аполон, говори, да то овај мантис¹ (мант) означава али не казује то. Јер, кад би он исказивао то што Аполон говори, а не само означавао, онда би то значило да он то и описује тојест исцрпљује, – да изражава његову суштину.

Ако погледамо мало касније, код Платона, наићи ћемо на слична гледишта и схватања. Да бисмо разумели место овога проблема у философији и у богословљу, добро је да се најпре подсетимо нечега што Платон говори у своме познатом дијалогу *Тимај*. То је једно место које наводи и свети Григорије Богослов, да би нам показао да он има другачије схватање о овој ствари него што га је имао Платон. Није било одмах свима јасно да Григорије Богослов ово место наводи управо ради тога да би показао да богослови Цркве другачије схватају ову проблематику него што су је схватили јелински философи, односно сам Платон. Шта каже, дакле, Платон? Могућно је Бога познати, вели Платон, али је немогуће да Га изразимо. Свети Григорије Богослов, на почетку своје *Друге богословске беседе*, каже следеће у вези са овим местом код Платона, – он каже да је тешко познати Бога, али ако будемо имали познање Бога наићи ће се неки израз који ће пренети макар нешто од онога што смо доживели.

Зашто, дакле, ова разлика у односу на Платона? Зато што, најпре по гледишту самог Григорија Богослова, а затим, у крајњој

¹ "Манто" ("пророчица") је, према хеленским легендама, била кћи и помоћница тебанског пророка Тиресије. Након пада Тебе, коју су освојили Епигони, она је - као највреднији део плена - посвећена Аполону, и то у његовом пророчишту у Делфима. Зато се, у преносном смислу, о свим делфијским пророчима може говорити као о "мантима", – прим. ред.

линији, и по схватању Цркве као целине, философ, Платон, не познаје Бога (суштински). По Григорију Богослову, по теологији Цркве, Бога познајемо по нечему, у нечему, дакле веома делимично и онда тражимо начин да то некако изразимо. Дакле, та извесна формулација, тај извесни језички израз до којег смо дошли да бисмо изразили оно што смо познали од Бога или у Богу, увек је релативна као формулација.

Први од великих отаца Цркве, богослова, који је о томе нешто казао и то лапидарно, сажето, био је Атанасије Велики. Он, додуше, није анализирао овај проблем.

Онај који је први аналитички приступио овом проблему био је Василије Велики. Зашто? Зато што је његов богословски противник, јеретик Евномије тврдио да богословски термини “рођен” и “нерођен” представљају откривење Божије. А свети Василије је на то, у ствари, њему одржао једну невероватну лекцију. Суштина тог Василијевог одговора је била да Бог заиста открива Истину, али човек онда мора да тражи речи којима ће покушати да изрази ту откривену Истину. Знамо да је Евномије тврдио то што је тврдио под утицајем неоплатонских философа који су у свом размишљању, опет, били под утицајем оријенталних религијских идеја. Преко учења Порфирија, неоплатоничара, и нарочито Јамвлиха, такође неоплатонисте, сазнајемо за идеје такозваних теургија. Ту се дакле радило о идеји да у пророштвима, наводним пророштвима, Бог открива Истину као језик, кроз језик.

И ту сад долази Григорије Ниски, још више него раније Василије Велики, да анализира овај феномен. Први је дакле Григорије Ниски онај који каже по овом питању, овим поводом, да Бог открива само Истину, али да онда људи налазе речи, налазе термине и то користећи језик свога времена, па и народни језик, да би изразили ту Истину.

Вратимо се, међутим, опет великом Атанасију, овом стубу Цркве и теологије. По њему речи не одређују Истину, него нас Истина води ка одговарајућим речима. Ово ће касније следити читава потоња теологија.

Сви смо ми дакле овде чули..... а имамо овде и стручњаке за философију, мислим да се подразумева – отац Владан и још неки, дакле, да се прави разлика између хмммм... како ћемо рећи Владане? Знак и означено. Сва ова дакле савремена философија, са Хајдегером (М. Heidegger), са Гадамером (G. Gadamer) и даље. Ту спада и теолог Фукс (E. Fuchs) који је покушао Гадамерову ерминевтику да примени на пољу теологије. Сви они утемељују

своја гледишта на том односу између знака и онога на шта се знак односи, то јест означенога – како је лепо предложио отац Владан. Све их је, у ствари, Витгенштајн већ ставио у путању, у трасу једне строге логике у једном славном, познатом свом аналитичком делу о којем нећемо опширније говорити².

По читавој овој концепцији границе наше мисли и границе истине јесу и границе нашег језика. У ствари, дакле, наш језик представља границу наше истине и наше мисли. Истина, кад је Платон изговарао реч “логос” подразумевао је нешто више од обичне логике, од ума само. Пошто је песник, имао је такав дар, такво надахнуће. Е сад, ово затварање или одређивање по којем је истина један *Sprachgesehen*, тојест језички догађај, језичка чињеница, – немамо разлога да то поричемо на пољу философије. Биће да је Платон ипак био у праву када је кроз логос превазилазио границе логике, али, у богословљу овакав приступ је неприхватљив. Зашто?

Зато што наша истина јесте богооткривена Истина, наш језик и богословски термини његови представљају само знаке, то јест, као они музички знаци које употребљавамо у музичким рукописима, један рецимо брак у такозваној византијској музици. Тај, дакле, знак претпоставља једну музичку реалност која собом превазилази тај знак, шира је од њега. У још много већој мери, кад је реч о Истини, термин који употребљавамо је у ствари само знак или израз којим указујемо на Истину.

Узмимо који год хоћемо богословски термин, – и видећемо да ни један термин не може ни да одреди, а камоли да ограничи, да обухвати у целини саму Истину. Рецимо, – најважнији богословски термин једносуштни (ὁμοούσιον). Тај термин за који се Црква веома много борила, да ли тај термин ограничава или омеђује Истину, да ли он казује шта је суштина Божија? Израз суштина или природа потиче из ове наше реалности, – светске, овосветске, иманентне. Зар је божанска реалност, божанска Истина, нешто аналогно ономе што је овдашња, наша иманентна реалност, а што изражавмо појмом природа или суштина? Или кажемо рецимо: “Син Божији је пород Очево, Он се рађа од Оца, рођен је од Оца”. Зар у божанској реалности имамо процес рађања Сина, као што би сам термин могао да значи у нашој реалности? Свакако не. Следствено, оно што је означено знаком или формулацијом – сама Истина – има

² Професор ПАПАДОПУЛОС, разуме се, алудира на WITTGENSTEINово дело *Tractatus Logico-Philosophicus*, (1921), - прим. ред.

знак, односно богословски термин тек као указивање на Истину, пошто је то само знак или указивање, а не одређење Истине, не дефиниција Истине. Како се ми онда споразумевамо, и како смо сагласни по питању истине? То је велики проблем нашег богословља: био је то увек проблем и биће заувек.

Богословски језик, у складу са овим што смо досада рекли, представља један конвенционални процес, на неки начин договорени и усаглашени, договорно прихваћени процес. Конвенционалан је јер није аналоган са самом Истином – само указује на њу. А резултат је сагласности или усаглашености зато што је томе претходило понекад много деценија спорова и разговора док богослови, тим својим богословским трудом, нису дошли до одређене употребе термина. Зашто су се, међутим, свети Атанасије, па свети Василије, па свети Златоуст и други, сагласили око питања $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\tau\iota\varsigma$, тојест једносуштни? А зашто се, опет, Арије, Јевсевије Никомидијски, Евномије и други нису сагласили са тим термином, нису га прихватили? Са термином $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\tau\iota\varsigma$ сагласили су се они који су имали исто искуство Откривења Божијег. Они пак који нису имали такво искуство Истине нису прихватили термин једносуштни. Знамо, наравно, и то да су и они који су били прави носиоци предања Цркве или духа Цркве улагали напоре да прихвате и да схвате овај термин $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\tau\iota\varsigma$. Ако термини као што су $\delta\mu\omicron\upsilon\sigma\tau\iota\varsigma$ или “рођен”, ако би дакле ти термини дефинисали и обухватили Истину тада би било неопходно да сви, сви би били приморани да прихвате те термине, јер би се цела ствар свела на то да је то предмет логике и аритметике.

Али, ствари су стајале друкчије. Само они који су имали духовно искуство, то јест искуство од Духа Светога, примали су ове термине које смо навели: “једносуштни”, “рођени”. И јутрос смо помињали на излагању нешто слично³. А то заједничко прихватање ових термина имали су управо они који су имали исто искуство у томе, исто духовно искуство имали су, у ствари, они који су прихватили или усвајали целокупно претходно духовно искуство Цркве.

Имамо наравно и јеретике, неправославне, који су такође богословствовали. Запазићемо да су сви ови (дакле: злославни какодокси, насупротив православнима) богослови сматрали да су богословски термини нешто много више или много важније него

³ Професор мисли на предавање које је одржао истог дана пре подне, на Богословском факултету СПЦ – прим. ред.

обична индиција или указивање или знак на Истину. И наравно, паралелно са тиме сви ти јеретици су негирали или оспоравали неки макар део од већ постојећег духовног искуства Цркве.

Стога се моја смерност осмелила, и ево усуђујем се да кажем да суштаствени елемент нашег богословља јесте *искуство* Истине. Само ми који имамо аутентично искуство Истине јесмо православни. Због тога ја означавам нашу теологију као искуствену, емпиријску теологију, опитно богословље. Ово наше искуство ми наравно изражавамо богословским формулацијама и терминима. Имамо, међутим, потпуну свест о томе да сви ти термини и све наше формулације јесу конвенционалног карактера. Они, дакле, који су имали аутентично или право, истинито искуство Истине сагласили су се међусобно у томе да управо ови, а не они – неки други термини или формулације или изрази, – указују на Истину, индиција су Истине. Пошто, дакле, језик не одређује, не дефинише нашу Истину, то значи да је језик нашег богословља конвенционални језик – договорили смо се, споразумели смо се да овом, рецимо, формулацијом указујемо на ову Истину, – Истину која нам је откривена. *Констатујем да имате веома добру воду, морам мало да отпијем.*

Сада ми дозолите да се осврнем на извесне протестантске богословске предлоге и програме. Сви смо наравно чули за познату теорију демитологизације Светога писма чији је аутор Бултман (R. Bultmann)⁴, чији благослов, *каже професор*, не морамо да имамо. Зашто да немамо његов благослов? Јер се ту ради о једној невероватној превари. Он је убедио већину западних тумача, егзегета, па чак и велики број философа. Уосталом и он сам је начинио свој програм демитологизације библијских текстова захваљујући утицају познијег Хајдегера на њега. Нећу сад да се упуштам у питање историјског Исуса Христа, ранохришћанске проповеди и томе сличне теме одакле је кренуо Бултман. И наводно, да би решио те проблеме створио је ову теорију, такозвану *entdemythologisierung*, тојест демитологизацију Библије.

⁴ До сада најсадржајнији зборник посвећен дебати у вези са BULTMANовом теологијом “демитологизације” дао је Hans Werner BARTSCH. У том зборнику своја мишљења износи: R. BULTMAN, E. LOHMEYER, J. SCHNIEWIND, H. THIELICKE, и A. FARRER. Видети: *Kerygma and Myth: A theological Debate*, Harper Torchbooks, Harper and Row, NY, 1961, 228. Такође видети: BULTMAN, R., *Theologie des Neuen Testaments*, Tübingen, 1948-53, - прим. ред.

По њему, језик Новог Завета потребује да буде демитологизован. Он, примера ради, каже – ето узмимо термин као што је Царство Божије – да тај термин претпоставља одређену структуру; или, рецимо формулација коју употребљава апостол Павле “бих узет до трећег неба”; или, рецимо што апостол Павле на другом месту преузима реченицу филозофа Арата “ми смо род његов”, тојест род Божији. Све те формулације, дакле, претпостављају одређене структуре које су постојале у духовном свету оне епохе. Ту се сад сећамо познатог француског структурализма; када се структурализам појавио толико је оставио дубок утисак на теологе, а посебно на егзегете тога времена да су поверовали да ће применом структурализма у теологији решити много проблема.....

(крај прве стране касете - прим. ред.)

.....али, данас огромна већина признају да нисмо, кажу, - нисмо успели да решимо ниједан проблем том применом структурализма. Оставимо по страни структурализам, вратимо се на питање демитологизације.

Бултман рецимо хоће демитологизацију да би демитологизовао израз “Царство Небеско”, јер, вели, тај израз, тај термин за претпоставку има структуре онога времена. Али нису ти термини, као што је “Царство” и други слични, митски термини као што мисли Бултман, јер ни сами свети писци, ни сам апостол Павле, па ни сам Господ Христос, нису подразумевали да ти термини изражавају оно што иначе изражавају. Рецимо, апостол Павле говорећи о трећем небу није замишљао спратове неба. Дакле, није апостол Павле имао на уму исто што су имали космолози оне епохе. Исто тако, ни када је Господ сам говорио о Царству Божијем или Царству Небеском, Он није подразумевао нешто што је исто са царством, рецимо, онога времена, царством Птолемеја или царством јелинистичког времена, или Римском империјом, или томе слично. Сам Господ је, уосталом, покушао да објасни, трудио се да објасни, да Царство небеско није као Царство овога света.

Следствено, ови термини не сачињавају митски језик, него су то језички термини који указују на једну другу реалност коју жели сам Господ, а и апостол Павле, да објасни или приближи. Другим речима, и сам Господ и апостол Павле – употребом ових термина – указују нам на једну другу реалност коју, затим, перифрастички или описно желе да нам приближе и објасне. Оно што ови термини казују, или нашто указују, ми разумевамо и прихватамо када имамо

искуство оне саме Истине на коју је хтео да нам укаже Господ, или пак апостол Павле, употребом ових термина.

Све ово показује, можда не на најсавршенији начин, али ипак показује, да теологија наше Цркве има друге претпоставке и иде својим путем, али оним путем на који је надахњује сам Бог. Зашто овај пут надахњује сам Бог? Зато што имамо једну важну карактеристику, важну харизму, важан благодатни дар, тако да кажемо слободно. Ми имамо тај благодатни дар и то смирење да пројављујемо поверење према божанском домостроју, односно према самом Богу. Зато нас Бог никада неће ни напустити ма колико да смо сићушни и недостојни.

Хвала зато што сте ме трпели толико време да Вам говорим, а и за стрпљење којим сте слушали.